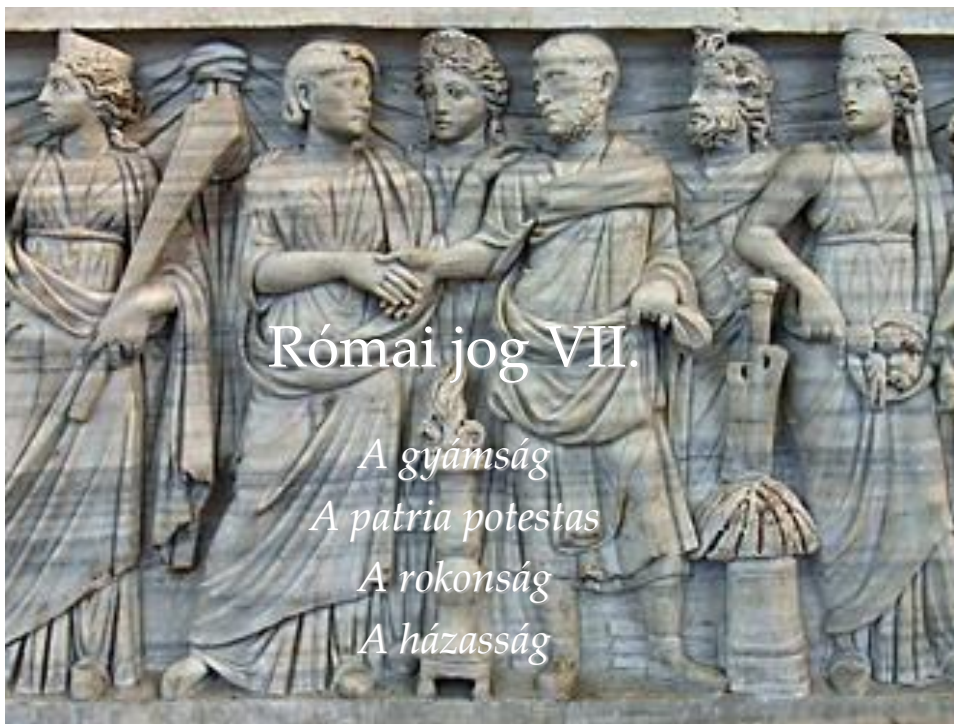

cselekvőképesség

valaki saját tényeivel jogokat és kötelezettségeket szerezhet
magának vagy másoknak

befolyásoló tényezők

- életkor
- nem

tutela, (cura)

- elmeállapot
- tékozlás
- testi fogyatékosság

cura

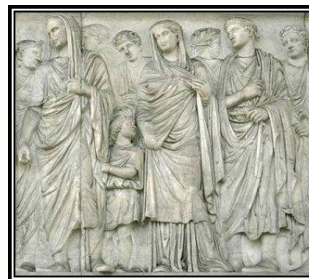
tutela

Gyámság alá kerültek a **serdületlenek**, akik nem álltak apai hatalom alatt, és a **nők**, akik sem apai hatalom, sem *manus* (férji hatalom) alatt nem álltak; a gyámság e személyeknél a **cselekvőképesség pótlására** irányuló intézmény

- > A római gyámság a kezdetekben **pusztán hatalmi viszony** volt a gyámolt felett (a *patria potestas*hoz hasonlóan).
- > A serdületlen/nő a gyámság ellenére **önjogúnak számított**, így jogképes volt vagyoni jogi szempontból.
- > A gyám *domini loco* (mintegy tulajdonosként) rendelkezett a **gyámolt vagyonával**.
- > A gyámságra az idegen vagyon kezelési szabályai vonatkoztak: a gyámság megszűnése után a gyám **elszámolásra volt köteles**.
- Mindezek ellenére a gyámság a régi Rómában főleg a **családi vagyonegység** fenntartását szolgálta, azaz a gyám (és nem a gyámolt) érdekeit tartotta szem előtt. Később ez változott!!
- A gyámi tisztség kezdetben azt illette meg, aki a gyámolt vagyonának várományosa volt a törvényes öröklés rendje szerint – *proximus agnatus*.
- A gyámságnak (a gyámolt személye szerint) két fajtáját különböztették meg: a) a **serdületlenek** (*tutela impuberum*), b) és a **nők** gyámságát (*tutela mulierum*).

tutela impuberum

- alapulhatott végintézkedésen (***tutela testamentaria***);
- amennyiben a *pater familias* a XII táblás törvényben neki biztosított gyámkielölési jogával nem élt, úgy a törvény állapította meg (***tutela legitima***) a gyám személyét.
(Ez a régi jogban a **legközelebbi agnat rokon** volt, aki a gyámolt halála esetén örökölné, és akinek joga volt a gyámi tisztség viselésére. Több egyenlő fokú *agnat* rokon a gyámságot **közösen** volt jogosult viselni.
A posztklasszikus és a juszteniánuszi jogban már a *cognat* rokonoknak volt kötelessége a gyámi tisztséget viselése.)
- ha egyik alapon sem volt gyámja a rászorultnak, a *lex Atilia* értelmében (Kr. e. II. sz.) a hatóság rendelt ki gyámot (***tutor Atilianus***, majd Justiniánusnál ***tutor dativus***).

tutela impuberum (2)

- A gyám az *infans* **helyett jognyilatkozatokat tett**, szerződéseket kötött, míg az *impubes infantia maior* esetében csak távollétében járt el helyette, jelenlétében vele **együtt járt** el, *auctoritas*-át adva jognyilatkozatához.
- Ha a gyám a gyámolt helyett járt el, úgy a jognyilatkozatból származó jogok és kötelezettségek a **gyám személyében állottak be**, s ő csak a gyámsági jogviszony megszűnésével ruházta át azokat a gyámoltra (**közvetett képviselő**).
- * a gyám fel volt ruházva a gyámolt **vagyona kezelésének jogával** - ez eredetileg az ő érdekét védte
- * utóbb, amikor ez az intézmény már a gyámolt érdekeit szolgálta, a **vagyongazdálkodási jog korlátozásai** is egyre szaporodtak (a császárkorban elidegenítési tilalmak),
- * a posztklasszikus korban a gyámi tevékenység inkább a **vagyon jövedelmének kezelésére** korlátozódott.
- Ha a gyám a gyámi vagyongazdálkodás keretében harmadik személyt károsított meg, a gyámolt ellen csak a jogalap nélküli gazdagodás erejéig lehetett *utilis actio*-t indítani.

a tutor felelőssége

- ***accusatio suspecti tutoris***
(végrendeleti gyámnál – büntetőkereset - *popularis actio* – a gyám letétele a cél)
- ***actio rationibus distrahendis***
(törvényes gyámnál – gyámság után a sikasztott érték duplumára)
- ***cautio rem pupilli salvam fore (actio ex stipulatu)***
(minden gyámság esetén - *praetori stipulatio* – *actio ex stipulatu* lehet belőle)
- ***actio tutelae gestae directae*** (gyámolt a gyám ellen)
(a gyámság után – számadásra: vagyon kiadás, kártérítés + *infamia*)
contraria (gyám a gyámolt ellen)
(kiadásai megtérítésére)
- ***hypotheca generalis***
(törvényes jelzálogjog a gyám vagyonán)

A gyámság megszűnése:

- a) a gyám vagy a gyámolt halálával,
- b) *capitis deminutio*-jával,
- c) a gyámolt felserdülésével,
- d) ha a gyámot saját kérésére a *praetor* felmentette,
- e) büntetésként a *praetor* elmozdította.

tutela mulierum

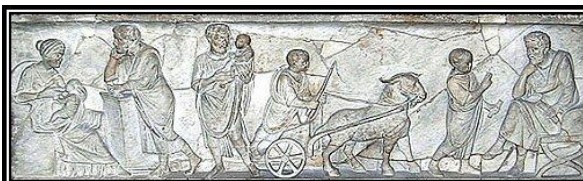
- Gyámság alá került a Kr. u. IV. századig **minden önjogú nő**, kivéve a Vesta-szüzeket.
- A női gyámság éppúgy **háromféle** lehetett, mint a serdületlenek gyámsága, de utóbb a nő megkapta a gyámválasztás jogát.
- A gyám *auctoritas*-át adta a nő **perindításához** és egyes szerződéséhez:
 - formális ügyletek (*mancipatio, in iure cessio*)
 - nagyobb jelentőségű elidegenítő ügyletek.
- A vagyonkezelés joga azonban lényegében a nőt, és nem a gyámot illette meg.
- A köztársaság végén a sokgyermekes család-anyák szabadultak a gyámság alól (*ius liberorum*); Claudius császár az I. században eltörölte az *agnat* rokonok női gyámságát, míg a posztklasszikus korban az egész intézmény eltűnt.

cura

Aki ügyeinek önálló vitelére egészben vagy részben képtelen volt, és nem állott apai hatalom vagy gyámság alatt, gondnokság (*cura*) alá került

A gyámságtól a következőkben különbözött:

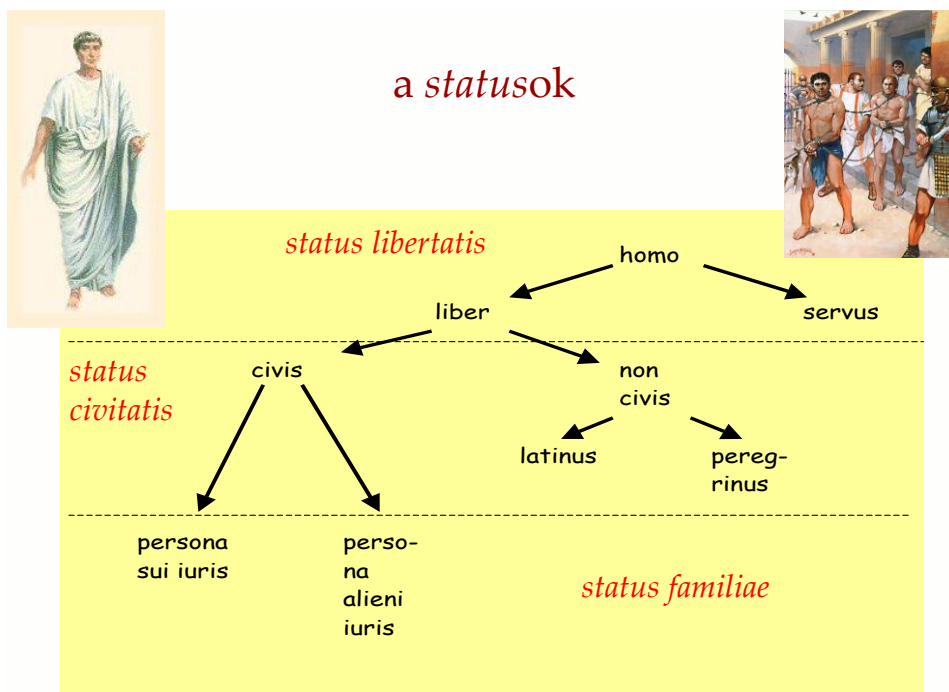
- a) szükség esetén a gondnokolt **személyi felügyeletét** (pl. elmebetegnél) is magában foglalta;
- b) míg a gyám *auctoritas*-át adta a gyámolt jognyilatkozatához, a gondnok *consensus*-át (alakszerűtlen jóváhagyás);
- c) a gyámság mindig tartós jellegű volt, a gondnokság lehetett **eseti jellegű is**,
- d) gondnoka **teljesen cselekvőképes személynek is** lehetett, gyámja azonban nem.

cura (2)

A gondnokság fajai

- a XII táblás törvény szerint
 - a) az **elmebetegek** gondnoksága (*cura furiosi*), ahol a gondnok a legközelebbi *agnatus*, ennek híján a *praetor* által kirendelt személy volt;
 - b) a **tékozlók** feletti gondnokság (*cura prodigi*).
- a klasszikus korban
 - c) a köztársaságkori *lex Laetoria* nyomán a **25 évnél fiatalabb serdültek** gondnoksága (*cura minorum*) - itt miután a posztklasszikus korban a *cura minorum*ra a *tutela impuberum* szabályait terjesztették ki, ennél fogva a *curator* ez esetben éppúgy **vagyonkezelő** lett, mint a *tutor*;
 - d) a **távollévő** gondnoksága;
 - e) a **serdületlenek** gondnoksága, ha a gyám akadályozva van;
 - f) a **nyugvó hagyatéék** gondnoksága;
 - g) a **méhmagzat** gondnoksága;
 - h) a **testileg fogyatékos személy** gondnoksága.

apai hatalom - *patria potestas*

Az apai hatalom, mint a rómaiak sajátos jogintézménye, az ősi időkben éppoly **korlátlan** volt, mint a rabszolgák feletti hatalom, hiszen a rabszolga kb. ugyanazt a helyet foglalta el a *pater familias* által vezetett házközösségben, mint a családgyermek.

Csupán a **mos szabályai** korlátozták a hatalmat, amelyek megtiltották, hogy a családfő a **családi tanács** (*consilium propinquorum*) meghallgatása nélkül „ítélkezzék” a családgyermek felett (megölje vagy a házközösségből kutasítsa).

Ugyan a családi tanács meghallgatása nélküli családfői bünteteskiszabás sem ütközött a jog szabályaiba, a *censor* azonban a **mos szabályát sértő** *pater familiasszal* szemben bizonyos joghátránnyal (*censori* megrovás, *senatorok* lajstromából való törlés) társadalmi „bojkottot” szervezhetett.

(Ugyanígy a családi tanács meghallgatásával határozhatott a családfő a feleség megbüntetése vagy eltaszítása kérdésében).

patria potestas (2)

Személyileg tehát megillette a *pater familiast*

- a gyermek élete és halála feletti rendelkezés (***ius vitae ac necis***),
- a gyermekkitétel joga, kivéve az elsőszülötteket (***ius exponendi***),
- a gyermekeladás joga *trans Tiberim* (***ius vendendi***),
- a *mancipiumba* való adásnak a joga,
- a *noxába* adás joga annak, aki ellen a gyermek *delictumot* követett el (***ius noxae dandi***, ***ius noxae dedendi***).

Kezdetől végig megillette az apát a gyermeket visszatartó személlyel szemben a kereset,

- először mintegy tulajdonjogi kereset alakjában (***vindicatio filii***),
- utóbb a *praetori* ***interdictum de liberis exhibendis et ducendis*** útján.

patria potestas - enyhülés

Ahogy a paraszti házközösség szétesett, úgy csökkentek a *pater familias* jogai is gyermekei felett.

- Már a XII. táblás törvény kimondta, hogy: „*ha az apa fiát háromszor eladta, a fiú szabaduljon az apai hatalom alól.*”
- A császárkorban a gyermek megölését és kitételét büntették – I. Valentinianus egy *constitutio*ja pedig végleg eltörölte a *ius vitae ac necis* (Kr.u. 4. század 2. fele).
- A *nox*ába adást a nőkre nézve már korán megszüntették, a fiúkra nézve pedig a justinianusi jogban.
- A császári jog odáig enyhítette az apai hatalom szigorát, hogy lehetővé tette azt, hogy a hatalomalatti gyermek panasszal fordulhasson császári per (*extraordinaria cognitio*) keretében a bírósághoz apja ellen, és azt is, hogy tőle tartást (*alimentatio*) követeljen.

az apai hatalom vagyoni jogi tartalma

Vagyonilag a családgyermek nem „jogalany”, mindent apjának szerzett, az általa vállalt KÖTELEZETTSÉGEK VISZONT CSAK ŐT TERHELTÉK (kivéve a családgyermek magánbűncselekményeiből [*delictum*] a *pater familias* ellen keletkezett igényeket), önjogúvá válása utáni perelhetőséggel. A *pater familias* által a fiú kezelésébe adott különvagyon (**PECULIUM**) a család fő tulajdona maradt ugyanúgy, mint a rabszolga esetében.

Az a folyamat azonban, amely a paraszti házközösségek bomlásával a családgyermek feletti személyi jogok terén végbement, **vagyonjogi vonalon** is jelentkezett.

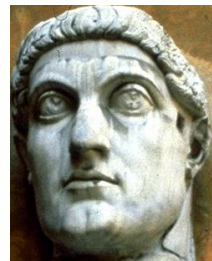
1. Először Caesar vagy Augustus egy rendelete mondta ki, hogy az a vagyon, amit a családgyermek KATONÁSKODÁS útján szerzett (*peculium castrense*), kizárólag őt illesse meg.
2. A későbbi császárkor e szabályt kiterjesztette az állami TISZTVISELŐI SZOLGÁLATTAL szerzett vagyonra (*peculium quasi castrense*) is.

E vagyonok *peculium* jellege csak abban jelentkezett, hogy ha a családgyermek arról nem végrendelkezett, úgy az *peculium*ként a *pater familiast* illette a gyermek halála után.

(Iustinianus azonban e vagyonokra is kimondta a törvényes öröklést.)

vagyoni jogi tartalom - különvagyonok

3. A posztklasszikus korban *Constantinus* egyik rendelete a családgyermeknek anyjától örökölt vagyonára (*bona materna*),
4. majd újabb szabályok minden anyai ágról kapott vagyonára (*bona materni generis*) kimondták, hogy azt a *pater familias* el nem idegenítheti, és halála után az a gyermeké lesz, de nem mint apai örökség, hanem **a gyermek saját jogán**.
5. Utóbb e vagyont a gyermek vagyonának tekintették, amelyen az apát **csak haszonélvezet** illetve meg.
6. Iustinianus szerint a gyermek minden vagyona, amely nem az apától ered, ún. jövevény vagyon (*bona adventicia*), azon az apát csak a haszonélvezet illeti, hacsak a vagyon juttatója ezt is ki nem zárta (*bona adventicia irregularia*).

az apai hatalom vagyoni jogi tartalma (2)

A gyermek által vállalt kötelezettségekből származó követelések egy részét már nagyrészt a *praetori* jog peresíthetővé tette az apával szemben is (***actiones adiecticiae qualitatis***).

- ***actio quod iussu***: ha az ügyletet a hatalomalatti a családfő **kifejezett** (a harmadik fél felé is kinyilvánított) **utasítására** kötötte – ilyenkor a családfő korlátlanul, az **egész tartozás erejéig** felelt
- ***actio de peculio***: a családfő minden ügyletéből a neki adott **peculium erejéig** a családfő is perelhető volt – a családfő saját „követeléseit” a hitelezők előtt levonhatta
- ***actio tributaria***: ha a hatalomalatti a családfő **tudtával, de megbízása nélkül ipari vállalkozást** folytatott, s tönkre ment, a családfő csődszerű magáneljárást folytatott le, s a hitelezőkkel **egy sorban** nyert kielégítést.
- ***actio de in rem verso***: ha a hatalomalatti ügyletéből származó vagyongyarapodás befektetésre kerül a családfő **vagyonába**, a családfő a **gazdagodás erejéig** perelhető volt.
- ***actio exercitoria* – *actio institoria***: a **hajós kapitány vagy üzletvezető** hatalomalatti tartozásait **az egész tartozás erejéig** lehetett követelni a hatalom gyakorlójától.

Végül a családgyermeknek a *pater familiasszal*, a *peculium* keretében kötött szerződésai is civiljogi hatályra emelkedtek, így tehát egymással utóbb perben is állhattak.

SC Macedonianum

Külön szabály volt a Vespasianus császár idején kelt SC *Macedonianum*.

E jogszabály kimondta azt, hogy a *filius familias* részére folyósított, a fiú leendő öröksége terhére felvett készpénzkölcsön, az apa halála után sem volt peresíthető.

Az ilyen kölcsön csak *naturalis obligatiót* hozott létre. Ez azt jelentette, hogy ha a kölcsönvevő családgyermek önként visszafizette a kölcsönt, azt vissza már nem követelhette. De amennyiben a hitelező a kölcsönt peresítette, a kölcsönvevő *exceptio Senatusconsulti Macedonianival* védekezhetett. Így

1. ha a fiú a pénzt apja parancsára, vagy *peculiuma* körében vette fel - **az apa perelhető volt;**
2. ha a kölcsönt minden kikötés nélkül vette fel – a fiú az **apa halála után volt perelhető.**
3. ha öröksége terhére vette fel a kölcsönt – **apja halála után SEM volt az peresíthető.**

az apai hatalom keletkezése

Az apai hatalom háromféleképpen keletkezhetett:

- a) törvényes római házasságból való születéssel,
- b) örökbefogadással
- c) törvényesítéssel.

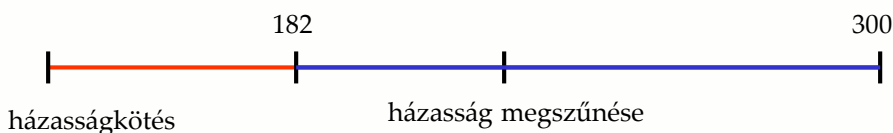

a) A törvényes római házasságból (*matrimonium iuris civilis*) való születés

- eredetileg az apa beleegyezésével (ha ti. az apa az elébe tett gyermeket felemelte, „*tollere*”),
- utóbb automatikusan apai hatalmat eredményezett.

N.b. Törvényes házasságból születettnek volt tekintendő a gyermek, ha a születés a házasság megkötésétől számított 182. napon túl, de a házasság megszűnése utáni 300. napon belül következett be.

A rómaiak vélelmet konstruáltak arra, hogy ez esetben a gyermek apja az anya férje (apaság vélelme). Az ellenbizonyítás utóbbi kérdésben lehetséges volt.

örökbefogadás - *arrogatio*

- b) Az örökbefogadás a *patria potestas* létrehozatalának mester-séges útja volt.

Az örökbefogadásnak két formája volt ismeretes Rómában:

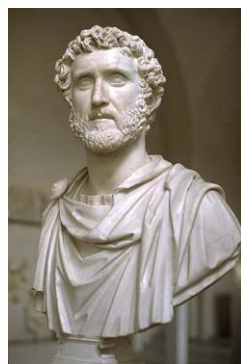
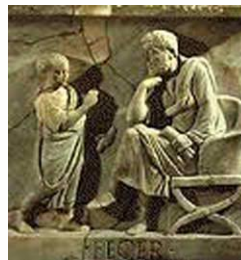
- ba) Az *arrogatio*n az önjogú örökbefogadását értették. Az *arrogatio* az örökbefogadottat a családgyermek személyi és vagyoni helyzetébe juttatta, *manusos* házasságban élő feleségével és gyermekeivel, valamint vagyonával együtt.

- Ez eleinte a *comitia calata* előtt, a *pontifex maximus* közreműködésével történt, ahol az örökbefogadni kívánó előadta, hogy koránál vagy betegségénél fogva gyermeke már nem lehet, és az örökbefogadandó személyről szavazott a „népgyűlés” (30 *curia*-képviselő)

Az örökbefogadás a szavazás eredményétől függött. Itt eredetileg csak önjogú, fegyverforgatásra képes férfi volt örökbe fogadható, mert csak az jelenhetett meg a *comitia* előtt.

arrogatio (2)

- A császárkorban, mivel *comitia* már nem működött, *császári rescriptummal* ment végbe az *arrogatio*. Ekkor önjogú nők és serdületlenek is, akik a *comitián* nem jelenhettek volna meg, egyaránt arrogálhatók lettek.
- Antoninus Pius császár azonban kimondta, hogy a *serdületlen önjogú csak úgy arrogálható*, ha az örökbefogadó *cautio*val (*cautio rem pupilli salvam fore*) biztosítja azt, hogy az arrogáltat serdületlensége idején nem bocsátja el apai hatalma alól, s ha mégis, úgy (1.) kiadja az örökbefogadottra eső vagyont, vagy (2.) törvényes örökségképpen az *arrogator* vagyonának egynegyed részét (*quarta divi Pii*).
- Iustinianusnál az *arrogatio* az örökbefogadónak *bíróság előtt tett nyilatkozatával* történt.

örökbefogadás - *adoptio*

bb) Az *adoptio* hatalomalatti személy örökbefogadását jelentette, amely

- háromszori (leánynál és unokánál egyszeri) *színleges eladással* (*mancipatio*), s
- ezt követően az örökbefogadó által indított *színleges perrel* (*vindicatio filii*) ment végbe – ennek eredményeként – miután a *pater familias*, mint a „per alperese” nem védekezett, a *praetor* az örökbefogadónak ítélte a gyermeket, mint annak fiát vagy leányát.

A jusztiniánuszi jogban az *adoptio* apai hatalmat csak akkor eredményezett, ha az örökbefogadó az örökbefogadottnak felmenője volt (*adoptio plena*), ellenkező esetben csak öröklési jogot biztosított az örökbefogadó után (*adoptio minus plena*).

Az örökbefogadásnak mindkét esetben (*arrogatio-adoptio*) előfeltétele volt az, hogy az (1) örökbefogadó önjogú római polgár legyen, Iustinianus szerint pedig (2) legalább 18 évvel idősebb az örökbefogadottnál. Emellett (3) az *arrogator*nak legalább 60 évesnek kellett lennie.

Nők csak a posztklasszikus korban fogadhattak örökbe, de ez az aktus *patria potestast* a dolog természeténél fogva nem eredményezett, csak jogot az öröklésre.

törvényesítés

- c) A törvényesítés csak *ágyasságból* (*concubinatus*) született természetes gyermekek (*liberi naturales*) részére volt lehetséges, de nem a futó nemi kapcsolatból születettek részére (*spurii, vulgo quaesiti*).

Ez az intézmény csak a keresztény császárság korában alakul ki.

Három formáját különböztették meg:

- a szülők utólagos házasságával,
- a császári kegyelemmel,
- és a fiúnak *curialisi* szolgálatba adásával, a leánynak *curialishoz* való férjhezmenetelével való törvényesítést.

az apai hatalom megszűnése

Az apai hatalom elvileg **az apa élete hosszáig** állott fenn, hacsak valamilyen megszüntető ok közbe nem lépett. A gyermek kora e tekintetben nem jött figyelembe.

Megszüntette az apai hatalmat:

- a) a *pater familias* halála, vagy *capitis deminutio*ja,
- b) a családgyermek halála, vagy *capitis deminutio*ja,
- c) a családgyermek örökbeadása (Iustinianusnál csak az *adoptio plena*),
- d) a gyermek **emancipatio**ja, ami az apa által eszközölt háromszori (leánynál, unokáknál egyszeres) *mancipatio* útján ment végbe a pontifexek *interpretatio*ja folytán, a XII táblás törvény azon szabályának felhasználásával, hogy ez esetben az apa elveszti a gyermek feletti hatalmát.
 - Anastasius császár egyszerű császári engedélyt (**emancipatio Anastasiana**),
 - Iustinianus pedig hatósági bejelentést írt csupán elő az *emancipatio* feltételül (**emancipatio Justiniana**).
- e) a fejlett jogban büntetésből, ha a *pater familias* gyermekét háromszor (leányát, unokáját egyszer) eladta vagy kitette,
- f) bizonyos papi méltóság (Vesta-szűz, keresztény korban püspök) elérése,
- g) *patriciusi* cím (Constantinus császár óta a legfőbb méltóságoknak adományozott, nem örökletes cím) elnyerése folytán.

ősi ügyleti formák

XII. táblás törvény: „ha az apa fiát háromszor eladta, a fiú szabaduljon az apai hatalom alól.”

adoptio		emancipatio	
A	B	A	B
<i>mancipatio</i>		<i>mancipatio</i>	
	<i>manumissio v.</i>		<i>manumissio v.</i>
<i>mancipatio</i>		<i>mancipatio</i>	
	<i>manumissio v.</i>		<i>manumissio v.</i>
<i>mancipatio</i>		<i>mancipatio</i>	
	<i>vindicatio filii</i>		<i>remancipatio</i>
		<i>manumissio</i>	

rokonság/1 - agnatio

A római család

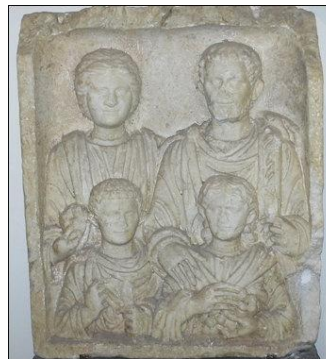
- a monogám házasság elvére és
- a családfő (*pater familias*) **hatalmára** épült fel.

A régi jog rokonsági rendszere a római család felépítéséből vezethető le - a rokonsági rendszer alapja az **agnatio**:

Agnát rokonok azok a személyek, akik ugyanazon *pater familias* hatalma alatt állnak vagy állnának, ha a közös ősa-pa még élne.

Ebben az értelemben beszélünk

- **szűkebb agnatióról**: akik aktuálisan, MOST egy családfő hatalma alatt állnak.
- **tágabb agnatióról**: akik egy családfő hatalma alatt élnének, ha az még élne.

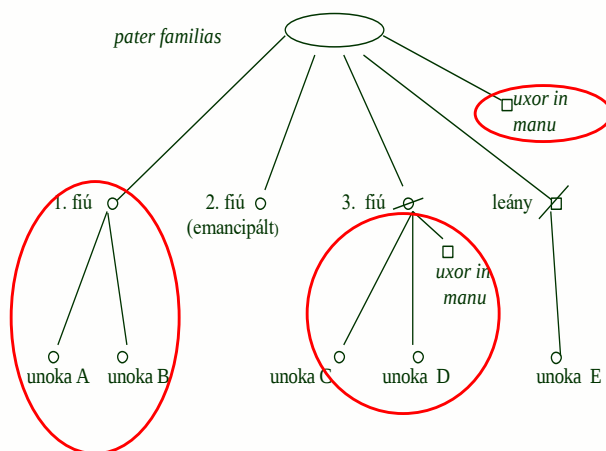
a szűk agnatio

A szűkebb értelemben vett agnat familia magába foglalta mindazokat, akik ÉPPEN a *pater familias* **hatalma alatt állnak**.

E familia tagjai tehát:

- a) a *pater familias* férji hatalma (*manus*) alatt álló **feleség** (*uxor in manu*), aki a családban „egy leány helyén” (*filiae loco*) helyezkedett el a *pater familias* viszonylatában – saját gyermekei vonatkozásában pedig a „nőtestvér helyén” (*sororis loco*);
- b) az apai hatalom (*patria potestas*) alatt levő **gyermek** (fiú = *filius familias*, leány = *filia familias*);
- c) a hatalom alatti fiú *manusos* házasságot kötött **felesége**, aki az *agnatio*-ban – a *pater familias* viszonylatában – a leányunoka helyén volt (*neptis loco*);
- d) a **hatalomalatti fiú gyermekei, unokái**, tehát a *pater familias* unokái, dédunokái, stb. (*nepotes, neptes*);
- e) az örökbefogadott gyermekek (*arrogatus, adoptivus*);
- f) az örökbefogadott fiúk *manusos* házasságot kötött felesége, gyermekei.

szűk agnatio

a szűk agnatio megszűnése

- I. A családfői (férji, atyai) hatalom a családfő, illetőleg a hatalomalatti élete végéig fennállott, s a családfő életében csak a családfő akaratából szűnhetett meg
 - a házasság felbontása, ill. a *manus* megszüntetése,
 - a *filius* vagy *filia familias* elbocsátása, *emancipatio*ja,
 - a leánynak férji hatalmat eredményező házasságkötése folytán.
- II. A családfő halálával ez a legszorosabban vett *agnat familia* felbomlott, s mindazok, akik közvetlenül az apa hatalma alatt álltak, önjogúvá lettek.
 Így a férji hatalom alatt levő feleség és a hatalomalatti gyermekek (ha a gyermek nem él, annak hatalomalatti gyermeke, tehát az unoka) e ténnyel **önjogúakká** (*sui iuris*) váltak.
 A *sui iurisszá* lett fiúk ezután *manusos* feleségük férji, gyermekeik felett pedig apai hatalmat gyakoroltak.

a tágabb agnatio

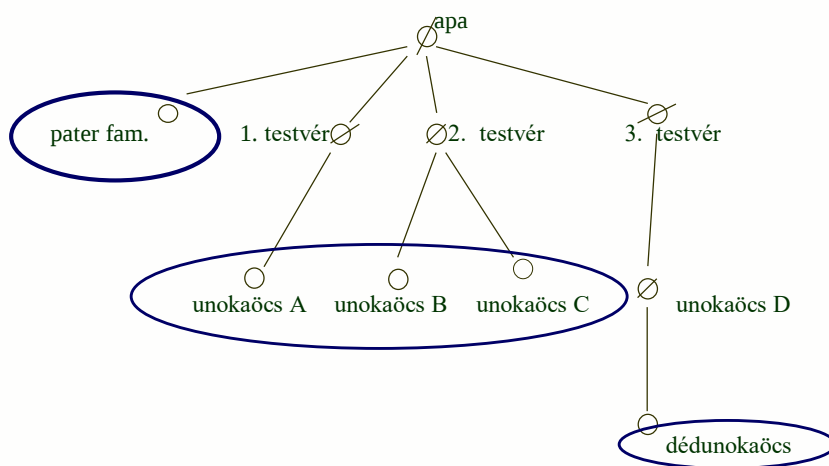
A tágabb értelemben vett *agnatio* (*proximi agnati*) magába foglalta mindazokat, akik **ugyanazon családfő hatalma alatt állnának, ha a közös családfő élne még** – ezek

- a *pater familias* testvérei,
- *manus*os házasságban élt anyja,
- a fiútestvérek gyermekei, stb.

Az *agnat* rokonság mindaddig fennállt, amíg a rokoni kapcsolat megállapítható volt.

(A rómaiak a legtávolabbi *agnation*nak a nemzetséget – *gens* – tekintették, azaz azoknak összességét, akiknek ősei valamikor közös *patria potestas* alatt állottak, a rokonság azonban már annyira feledésbe ment, hogy a kapcsolatot legtöbbször már csak a közös nemzetségi név [*nomen gentilicium*] jelezte – ez tkp. fiktív rokonság)

proximi agnati

agnatio - családi vagyon

A vagyont a régi Rómában a *familia pecuniaque* kifejezéssel jelölték

- a XII t. t. idején ez a *pater familias* egységes vagyona volt (rabszolgák, ingatlanok és ingóságok), amely felett élők között és – korlátokkal – halál esetére **szabadon rendelkezhetett**.
- Ez a vagyon azonban nem volt egyszerűen a családfő „személyes vagyonának” tekinthető – A *pater familias* közvetlen hatalma alatt álló családtagokat ugyanis, akik halála után a családi vagyont örökölték, *sui heredesnek*, „önmaguk örököseinek” nevezték a rómaiak.
- A **sui heredes** megjelölés azt fejezi ki, hogy ezek a személyek már a *pater familias* életében a családi vagyon „**tulajdonostársai**”, akiknek tulajdonjoga azonban **lappangó állapotban** van, és csak a családfő halálával aktivizálódik. (védelmükre: *pater familias* tékozlóvá nyilvánításának lehetősége!)
- A legszűkebb *agnatio* tagjai a családfő halála után tulajdonképpen „benne maradtak” abban a vagyonban, amely eddig is az övék volt. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a hagyaték szétosztásáig az *agnat* család tagjai bizonyos családi vagyonközösségben (**consortium**) maradtak.

rokonság/2 - a cognatio

A római jog fejlődése folyamán a nemzetségi kapcsolatok egyre inkább elvesztették a jelentőségüket és ennek megfelelően a régi *familia* szerkezete is fellazult.

Az *agnat* rokonság háttérbe szorult és a **vérrokonság** (*cognatio*) egyre nagyobb jogi jelentőségre tett szert.

A vérrokonság (*cognatio*) független az apai hatalomtól !!

A vérrokonság jogi jelentősége kezdetben számos lekötöttségi és védelmi kötelék formájában jelentkezett, pl.:

- a gyermekek nem idézhették bíróság elé a szüleiket,
- szülők és gyermekek nem tanúskodhattak egymásnak.

A posztklasszikus kor, a keresztény eszmék hatására, egyre több hasonló köteléket teremtett, pl.:

az apai hatalmon alapuló *agnatio* áttörését jelentette Antoninus Pius rendelete, amely szerint a *cognat* rokonságon belül, a lemenők és felmenők, valamint a testvérek között tartási kötelezettség (**alimentatio**) állt fenn. Az ilyen perek a *consul* hatáskörébe tartoztak, aki az *extraordinaria cognitio* keretében jár el.

a cognatio (2)

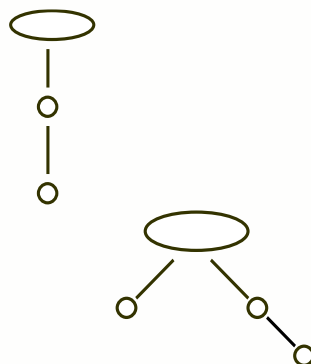
Vérrokonok (*cognati*) azok a személyek, akiket **nemzés és születés** köt össze:

- akik közül az egyik a másiktól közvetlenül (szülő és gyermek) vagy közvetve (nagyszülő, unoka) származott (**egyenes ági rokonok**),
- vagy pedig mindketten (testvérek stb.) közös ősőtől származnak (**oldalági rokonok**).

A rokonság fokát a nemzések száma határozza meg („annyi fok, ahány nemzés”).

Ehhez képest a nagyapa és unokái egymás másodfokú egyenes ági rokonai (két nemzés közvetíti a *cognat* rokonságot), és pedig

- a nagyapa az unokának **felmenő** (*ascendens*),
- az unoka a nagyapának **lemenő** rokona (*descendens*).

Az oldalági rokonságot a közös ősőtől számított összes nemzések határozzák meg (pl. nagybácsi és unokaöccs harmadfokú oldalrokonok).

a házassági fajták

Mint a római jog általában, úgy a római házassági jog is alapjában véve csupán a római polgárokra vonatkozott. Csak polgárok (illetve *ius conubi*-vel rendelkező szabadok) között jöhetett létre olyan házastársi együttélés, amit a római jog teljes jogú házasságként elismert (*matrimonium iustum – conubium – matrimonium iuris civilis*).

- csak ilyen házasságból született gyerekek váltak – jórészt – római polgárrá, illetve kerültek apjuk *patria potestas*-a alá;
- csak ők tudták apjuk családját annak halála után tovább vinni;
- ők voltak apjuk született örökösei (*sui heredes*), azaz házon belüli örökösök, akiket nem kellett külön meghívni az öröklésre.

a házassági fajták (2)

- A római jog természetesen elismerte az idegenek (*peregrini*) házasságát is, azok helyi joga szerint. - A császárkorban törvényi úton rendezték az ilyen házasságból származó gyermekek státuszát, ha a szülők különböző provinciából származtak.
- A római jog foglalkozott a polgár és *peregrinus* között létrejött házassággal is: a *lex Minicia* a Kr. e. I. században kimondta, hogy az ilyen házasságból származó gyerek mindig az alacsonyabb jogállású szülő *status*-át követi. (Hadrianusig)

Mindezen házassági formákat a *matrimonia iniusta* (*non iusta, non legitima*) kifejezéssel jelölték (modern jogi kifejezéssel: *matrimonium iuris gentium*)

a conubium

A teljes jogú házasság (*matrimonium iustum*), nem más, /mint **arra jogosult** (*ius conubi*val bíró) /férfi és nő közti /tartós együttélés /házassági szándékkal (*affectio maritalis*).

Főszabály: a *conubium* fennállt akkor, ha mindkét fél római polgár volt.

Kivételek azonban mindig is léteztek e szabály alól:

- a patríciusok és plebejusok közötti *conubium*ot csak Kr. e. 445-ben vezette be az ún. *lex Canuleia*;
- ősidők óta létezett a szabály, hogy szabadon születettek (*ingenui*) és felszabadítottak (*libertini*) nem köthetnek civiljogi házasságot (a köztársaság végén vesztí el hatályát ez a szabály).
- Augustus vezette be a korlátozást újra abban a formában, hogy szenátori rangúak és felszabadítottak nem léphetnek érvényesen civiljogi házasságra.

a conubium (2)

- A római polgárok és polgárjoggal nem rendelkező személyek között (*peregrini*) csak **különös császári engedéllyel** jöhetett létre *conubium*; ezt többnyire egyes személyek kapták meg.
- A Kr. u. I. és II. században a császárok a veteránoknak adták meg rendszeresen a *conubium* jogát, hogy egy *peregrinus* nővel házasságra léphessenek.

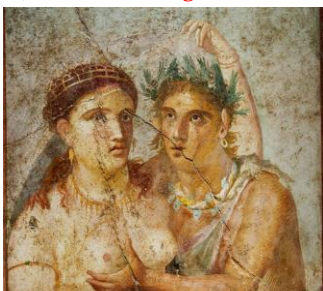
A *Constitutio Antoniniana* után a *conubium* elvesztette jelentőségét

házassági akadályok

abszolút házassági akadályok

*conubium*mal rendelkező személyek sem köthettek senkivel házasságot, ha

- a) **serdületlenek**,
- b) **elmebetegek**,
- c) **heréltek**,
- d) **már házasságban élnek**

relatív házassági akadályok

bizonyos személyekkel nem köthettek házasságot azok, akik közül az egyik a másiknak

- a) egyenes ági vagy oldalági **vérrokona** (fel- és lemenők közt korlátlanul, oldalágon testvérek egymás közt és testvér testvérének vér szerinti leszármazója, pl. nagybátya és unokahúg között),
- b) az **örökbefogadással** keletkezett rokonság egyenes ágon (pl. örökbefogadó és az örökbefogadott gyermeke között) – az örökbefogadási viszony megszűnése után is,
- c) a **sógorság** egyenes ágon korlátlanul (pl. a vő házasságának megszűnése után anyósával nem köthetett házasságot), oldalágon pedig oly módon jelentett házassági akadályt, hogy testvér testvérének volt házastársával nem köthetett házasságot,

házassági akadályok (2)

további relatív házassági akadályok

- d) a Kr. u. II. században császári rendelet tiltotta meg a **gyám és gyámoltja** közti házasságkötést – ez a házasság semmis,
- e) a császárkorban általában megtiltották – a katonai fegyelem érdekében – a **katonáknak** a házasságkötést – Septimius Severusig,
- f) **szenátori rangú** *libertinával*, ill. színésznővel nem házasodhat,
- g) **ingenuus** nem házasodhat *infamissal*,
- h) **tartományi tisztviselő** a tartomány lakosával,
- i) **keresztény** zsidóval (a posztklasszikus jogtól),
- j) **keresztiszülő** keresztgyerekével (a keresztény korban).

A hatalomalatti személyek házasságkötéséhez szükséges volt a *pater familias* beleegyezése – nélküle semmis volt a házasság.

Az Augustus idejében keletkezett **lex Julia de maritandis ordinibus** lehetőséget adott az alaptalanul megtagadott beleegyezés kikényszerítésére.

házassági kényszerintézkedések

- Az Augustus alatt hozott családjogi törvények, elsősorban a *lex Iulia de maritandis ordinibus* (Kr. e. 18.) és a *lex Papia Poppaea* (Kr. u. 9.) elrendelték, hogy
 - minden férfi római polgár 25. és 60.,
 - minden római nő 20. és 50. életéve között

KÖTELES római házasságban élni,

ellenkező esetben a végrendeletileg rájuk szálló hagyatékot egyáltalában nem, gyermektelen házasság esetén pedig csak részlegesen szerezhették meg.
 - Ugyanezen cél szolgálatában e jogszabályok azt is kimondták, hogy az a *concupinatus* (ágyasság), amelyet valaki olyan római nővel folytat, akivel rangszerű házasságban élhetne, törvénybe ütköző magatartásnak (*stuprum*) minősül. Ettől kezdve *concupinatus*ban római polgár csak hozzá rangban nem illő nővel élhetett (pl. *senatori* rendű férfi színésznővel vagy *libertinával*).
- (Ezen intézkedések indoka az volt, hogy a római házasságok száma egyre fogyott a *concupinatus*ban élés és a szabados erkölcsök miatt)

Constantinus császár a kereszténység befolyása folytán e törvényeket hatályon kívül helyezte – sőt megnehezítette a második házasságot is

az eljegyzés

A házasságot kölcsönös házassági ígéret (eljegyzés) előzheti meg. Az eljegyzés formája és joghatása különbözőképpen alakult a római jog fejlődése folyamán:

- a régi jogban az eljegyzés kölcsönös *stipulatio* formájában tett házassági ígéret volt (*sponsiones - sponsalia*). Az ígéretet tévő fél azonban nem a menyasszony és a vőlegény, hanem **azok hatalomfője** volt. A *stipulatio* kezdetben valószínűleg peresíthető igényt keletkeztetett.

az eljegyzés (2)

- b) a klasszikus kortól az eljegyzés formátlan kölcsönös házassági ígéret, amelyből a házasság megkötésére igény nem származott,
- a hatalom alatti gyermek eljegyzését még sokszor **a hatalomfő** végzi, de szükséges az érintett fél beleegyezése;
 - **maguk a házasulandók** is tehetnek már eljegyzési ígéretet - az eljegyzést szabadon fel lehetett bontani; emiatt semmilyen kártérítési igényt nem lehetett érvényesíteni;
 - még a kifejezetten megígért szerződési bírságot sem lehetett peres úton érvényesíteni, a jó erkölcsökbe ütközés miatt.
- c) a posztklasszikus császári jogban recipiálták a hellenisztikus jogi szokást, hogy egy ún. **arra sponsalicia** (eljegyzési foglaló) adásával **vagyoni jogi szankcióval** kössék a feleket az eljegyzési ígérethez: a házasságtól visszalépő fél elveszti, illetve kétszeresen köteles visszaadni a foglaló összegét.

a római házasság

- az ősi római házasság (*matrimonium*) szorosan összefonódott a férji hatalommal (**manus**) – a házasság eredetileg a férjnek a felesége felett valószínűleg teljes uralmat biztosított
- már a XII. t. t. idején kialakult azonban a házasságnak olyan formája is, amely nem kapcsolódott össze a férji hatalommal.

így a Kr. e. V. századtól a házasságnak két változata volt ismeretes:

a római házasság (2)

matrimonium cum manu a manusos házasságban

a feleség a férj hatalma alá került:

- ha a nő atyai hatalom alatt állott, úgy férje hatalma alá került,
- ha viszont előbb önjogú volt, úgy a *manus* létrehozása megfosztotta őt önjogúságától.

Vagyonjogi helyzete az előbbi esetben nem változott, az utóbbi esetben azonban minden vagyona a férj tulajdonába ment át, s a továbbiakban a feleség csak neki szerzett.

A régi *agnatió*jából kivált nő öröklési jogot is természetesen új, férji *agnatió*jában kapott.

a római házasság (3)

matrimonium sine manu a manus nélküli házasság

nincs férj hatalom – a feleség *capitis deminutio minimát* nem szenvedett:

- ha hatalom alatti volt, továbbra is megmaradt eddigi *agnatió*jában,
- ha önjogú volt, megtartotta önjogúságát, és ezzel együtt a vagyonát.

Gyermekeit azonban férje *agnatió*jába, tehát annak atyai hatalma alá szülte, anélkül, hogy azok vele (az anyával) *agnat* rokonságba kerültek volna. (Ezzel együtt járt, hogy így a civiljog szerint, sem ő nem örökölt gyermekei után, sem azok utána a Kr.u. II. századig.)

matrimonium cum manu - keletkezés

a régi jogban a házasság (*matrimonium*) és a férji hatalom (*manus*) szorosan összetartoztak – *manus* nélkül nem volt házasság

A *manus* (és ezzel együtt a házasság) létrejöttének módjai:

- a) a confarreatio kenyéráldozattal végbemenő, *patriciusok*, főként papi családok köreiben szokásos, *manust* keletkeztető aktus volt, 10 tanú jelenlétében, ünnepélyes szóbeli formulák elmondásával;
- b) a coemptio *mancipatio*val végbemenő, a férj által a nő *pater familias*ával vagy gyámjával (utóbb magával az önjogú nővel) kötött, előbb valóságos, majd színleges vételi szerződés (*mancipatio*);
- c) amennyiben a *manust* keletkeztető aktust a felek elmulasztották, vagy az formahibásan ment végbe, azonban a felekben megvolt az állandó házassági együttélés szándéka (affectio maritalis), s az így folytatott együttélés egy évig tartott, a férj megszerezte a *manust* elbirtoklás (usus) útján.

matrimonium sine manu - keletkezés

Mivel a *manus* már a XII t. t. előtt is létrejöhetett elbirtoklás útján – ez megbontotta a *manus* és a *matrimonium* egységét,

mivel lehetővé vált, hogy a házassági szándékkal létrehozott életközösség önmagában is házasságnak (*matrimonium*) minősüljön.

(sőt a XII táblás törvény annak elhárítására, hogy az ilyen együttélés *manust* hozzon létre, előírta, hogy az elbirtoklást megszakítja, ha a nő három egymást követő éjszakát – trinoctium – férje házában kívül tölt)

Ezzel létrejött az ún. manus nélküli házasság, amelyet a felek házassági szándékú (*affectio maritalis*) megegyezése (consensus) hozott létre:

- az affectio maritalis nélkül megkezdett együttélés csak ágyasságot (*concupinatus*) hozott létre, viszont az ágyasság idején keletkezett *affectio maritalis* a *concupinatus*t *matrimonium*má emelte - az *affectio maritalis* külső jele lehetett a nőnek a férj házába való bevezetése, esetleg a *ensor* előtti eskü, majd hozományi okirat kiállítása
- a *manusos* házasságokat a *manus* nélküliek fokozatosan kiszorították. Az *usus*szal való *manus* szerzés a köztársaság végén, a *confarreatio* és a *coemptio* pedig a Kr. u. IV. században eltűntek
- a *manusos* házasságok eltűnése a nő beleegyezésének fontosságát és a házasság hatalmi jellegének háttérbe szorulását jelezte

házasságszerű együttélési formák

bizonyos joghatások fűződnek hozzájuk

nem minősült házasságnak az ágyasság (*concubinatus*), azaz az *affectio maritalis* nélkül folytatott együttélés annak ellenére, hogy a posztklasszikus jog bizonyos joghatásokat fűzött már hozzá:

- csak az ebből származó gyermekek törvényesíthetők;
- a *concubinatus* házassági akadály alapja lehet;
- az abból származó gyermekek apjukkal szemben bizonyos tartásra támaszthattak igényt,
- sőt esetleg örökölhettek is utána.

- ugyancsak nem volt házasság a szabad embernek rabszolgával, akár házassági szándékkal való együttélése, vagy
- a rabszolgák „házassága” (*contubernium*), bár ennek az együttélésnek is voltak bizonyos joghatásai:
 - a *cognatio servilis*, a rabszolgaság idején keletkezett vérrokonság a felszabadultak között házassági akadályt képezett,
 - a késői császárkorban az így keletkezett rabszolgacsalád tagjainak örökléskor, elidegenítéskor való szétválasztását erősen korlátozták

a házasság megszűnése

A római házasság a) halál, b) *capitis deminutio* és c) válás útján szűnhetett meg.

- A **válás** valószínűleg kezdettől fogva szabadon gyakorolható volt. (Csak a szakrális aktussal – *confarreatio* – létrejött házasság felbontása volt kezdetben talán elképzelhetetlen – de a történeti időkben már ennél is megengedték a válást.)
- Alapelv, hogy **minden házasság felbontható** – maguk a házaspárok sem zárhatták ki szerződéses úton a válást, és nem is nehezíthették azt szerződéses bírság kikötésével.
- A váláshoz általában nem követelték meg bizonyos váló okok fennállását. Az erkölcsi szabályok elítélték ugyan az ok nélküli válást, s a nőket vagyoni hátrányok sújtották ok nélküli válás esetén.
- A császárkorban (keresztény befolyásra) bizonyos **válási tilalmakat** is bevezettek – mindezek megszűnése azonban nem érintette a válás érvényességét (de más szankciók!).

a válás

A régi jog **manusos házasságát** csak a férj, illetve a hatalomfő bonthatta fel. A férj hatalom birtokosaként feleségét bármikor eltaszíthatta, ebben csak erkölcsi normák (a családi tanács véleményét ki kellett kérni) korlátozták.

A **manus nélküli** házasságot viszont bármelyik fél szabadon felbonthatta; a hatalomfő bármikor magához vehette a lányát, illetve az önjogú nő bármikor elhagyhatta férjét.

Ez a kölcsönös válási lehetőség már a köztársasági korban kiterjedt a *manusos* házasságra is.

- **Manusos házasságnál** a *confarreatio* útján kötött házasságot az ellentétes szakrális aktus, a *diffarreatio* útján lehetett felbontani. *Coemptio* vagy *usus* útján keletkezett *manus* esetén a házasság mindig a *manus* megszüntetésével volt felbontható, azaz a nő „vissza(el)adása” (*remancipatio*) útján a hatalom gyakorlójának vagy egy közvetítő személynek.
- A formátlan különválás *manus*nál csak a házassági életközösséget szüntette meg, de a *manus* fennmaradt. A férj hatalom megszüntetéséhez szükség volt a *remancipatio* végrehajtására. A férjet vonakodása esetén erre kényszeríteni is lehetett.
- Ha viszont a feleség tagadta meg a *mancipitio*s aktusnál az együttműködést, akkor a *manus* megszüntetését a feleség jelenléte nélkül, hét tanú előtt tett nyilatkozattal is végre lehetett hajtani az Augustus által hozott *lex Julia de adulteriis* alapján.

a válás (2)

- a **manus nélküli házasságnál** a feleség vissza(el)adása nem jöhetett szóba – a XII t. ismert egy formátlan válási módot (mikéntje nem ismert)
- a klasszikus korban már biztosan nem volt szükség **semmilyen formális aktusra**, elegendő volt a **válási szándék kijelentése** (*repudium*) a házastársi együttélés egyidejű megszüntetésével – ha ez elmaradt, vagy a házastársak rövid különélés után újra házastársi életközösségre léptek, akkor a válási nyilatkozat semmissé vált

a válási nyilatkozatot személyesen, írásban, vagy követ útján is meg lehetett tenni; a klasszikus korban különösen az utolsó volt igen népszerű.

Keleten a posztklasszikus korban érvényességi kellékké vált egy ún. **válóokirat** (*libellus repudii*) kiállítása.

a házassági vagyoni jog - *cum manu*

A házassági vagyoni jog tekintetében is **döntő különbség** volt a *manusos* és a *manus nélküli* házasság között.

Ha a nő a férj *manusa* alá került, akkor minden vagyon, amivel a házasság előtt rendelkezett, illetve amit a házasság fennállása alatt szerzett, mint jogi egész a férjére szállt – **a feleség nem rendelkezett vagyoni jogi jogképességgel**.

Ha a nő a házasságkötés előtt apai hatalom alatt állt, akkor a *pater familias* általában bizonyos vagyont adott a férjnek;

a *manus* keletkezésével ugyanis a nő elvesztette öröklési jogát régi *agnatio*-jában – ugyanakkor öröklési jogot szerzett a férje után, egy leány helyén (*filiae loco*), annak *agnatio*-jában.

a házassági vagyoni jog - *sine manu*

a *manus* nélküli házasság a **VAGYONELKÜLÖNÍTÉS** elvén állt

a nő családi jogi helyzete nem változott, megmaradt régi *agnatio*-jában:

- ha továbbra is apai hatalom alatt maradt, akkor mindent a hatalmfőjének szerzett,
- ha önjogú volt, akkor minden vagyona, illetve házasság alatti szerzeménye az ő kizárólagos vagyona maradt.

- A *manus* nélküli házasságot kötött önjogú nő vagyona megmaradt ún. *női szabadvagyonnak* (*parapherna*), amelyről a nő szabadon rendelkezhetett. E vagyont a házasság fennállása alatt nemcsak annak gyümölcsei, de az öröklött vagy ajándékba kapott vagyontárgyak is gyarapították. A férj *ipso iure* sem vagyoni kezelési, sem haszonélvezeti joggal nem rendelkezett az önjogú nő vagyonán – a női szabadvagyon férfi kezeléséhez külön megbízási szerződés kötése volt szükséges a házasfelek közt (*mandatum*).
- A házastársak sem kaptak törvényes öröklési jogot egymás után – a civiljogi öröklési rendben egyáltalán nem, a *praetori* és a *jusztiniánuszi* jogban csak az utolsó helyen.

a házassági vagyonjog - sine manu (2)

- A római jog tiltotta a házastársak közti ajándékozást, kivéve /a kisebb alkalmi ajándékokat, /a halál esetére szóló ajándékozást, illetve /ha az ajándékozás még élők között történt, de a férj azt haláláig nem vonta vissza.
- A nő házasság alatti szerzeményeire Qu. Mucius Scaevola azt a vélelmet állította fel, hogy az mind a férjtől származik (*praesumptio Muciana*), ha csak a nő az ellenkezőjét nem tudja bizonyítani, nehogy a tisztességtelen úton való szerzés gyanújába keveredjen.
- A másik házastárs által ellopott dolgok visszakövetelésére a károsult NEM kapott büntetőkeresetet (*actio poenalis*), mert ez infamiával járt volna és ez ellentétes lett volna a házasság erkölcsi tartalmával. Ehelyett az infamiával nem járó ún. *actio rerum amotarum* volt indítható.
- A szabadvagyon hűtlen kezelése esetében sem indíthatott a feleség büntetőkeresetet férje ellen, csak az *actio rerum amotarum* állt rendelkezésére. A férjet a jusztniánuszi jog arra kötelezte, hogy **ugyanolyan gondossággal** kezelje az nő vagyonát, mint saját vagyonát (*diligentia quam in suis rebus*).
- A nő vagyonjogi helyzetének biztosítását szolgálta az is, hogy a férji vagyonkezelés esetében **törvényes zálogjog** állott fenn a nő javára a férj egész vagyonán.

dos

A HOZOMÁNY a házasság terheinek megkönnyítése céljából a nő családja (illetve az önjogú nő) által a férjnek juttatott vagyon, amely a házasság megszűnése után a nőnek vagy örököseinek visszaadandó (fejlett formájában)

- A hozomány legrégebbi formája, a **dos profectitia**, az apai hatalom alatt állt nőre tekintettel a **hatalomfő által** a férjnek adott hozomány. A **manusos házasság** esetén mindez a feleség örökrészét képviselte az apai vagyonból, hisz öröklési jogát elvesztette az *agnatióból* való kiválással.
- Azonban a hozománynál hamarosan döntő jelentőségűvé vált az új háztartás alapításához való hozzájárulás a nő családja részéről, ezért egyre inkább szokássá vált **manus nélküli házasság esetén is**. Ilyen hozományt a /nő anyja, /fiútestvére vagy /vele rokonságban nem álló személy (pl. adósa) is adhatott a nőre tekintettel (**dos adventitia**).

- A hozományadás egyre inkább erkölcsi kötelességgé vált; a jogi kényszert viszont csak a posztklasszikus jog ismerte.

a dos alapítása

A hozományt közvetlen juttatás (tulajdonátruházás) vagy kötelezettségvállalás (jogügylet) útján lehetett rendelni.

- a) Első esetben a hozomány alapítása az egyes hozományi vagyontárgyak közvetlen átadása útján történt (*datio dotis*). A tulajdonátruházás végbe-mehetett *mancipatio*, *in iure cessio* vagy *traditio* útján is; ugyanígy tartozás elengedés is lehetett a hozomány tárgya.
- Ha a *datio dotis* a házasságkötés előtt történt, akkor a klasszikus jog szerint a férj azonnal tulajdont szerzett a hozományi vagyontárgyakon, de ha a házasság nem jött létre, azok jogalap nélküli gazdagodás címén visszakövetelhetők voltak (*condictio causa data, causa non secuta*).
- b) A hozomány alapítása jogügylettel háromféle módon történhetett:
- *stipulatio* (*promissio dotis*) - általános és elterjedt gyakorlat
 - egyoldalú formális kötelezettségvállalás (*dictio dotis*)
 - egyoldalú formátlan kötelezettségvállalás (*dotis pollicitatio*)
- utóbbi kettő csak korlátozott személyi körben volt alkalmazható:
- ✧ a nő apja vagy apai felmenője,
 - ✧ maga a nő,
 - ✧ a nő meghatalmazásával a nő adósa tehetett hozományadási nyilatkozatot

a dos sorsa

A hozomány tárgya lehetett tulajdonjog, haszonélvezet, de lehetett valamely követelés is.

1. Eleinte a hozomány tárgya a férj vagyonának részévé lett, afelett tehát **szabadon rendelkezhetett**, kivéve az itáliai hozományi telket (*fundus dotalis Italicus*), amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalmat mondott ki az augustusi családjogi törvényhozás – az elidegenítéshez a nő beleegyezése kellett.
2. Már a köztársaság végén elterjedt azonban az a nézet, hogy a hozomány ugyan a férj tulajdonába kerül, de mégis a házasság fennállása alatt is „női vagyonnak” (*res uxoriae*) számít. Ennek megfelelően elismerést nyert **a férj visszaadási kötelezettsége** a házasság megszűnése esetén.

Ha a házasság a férj halálával szűnt meg, akkor a hagyatékában a hozományi vagyont elkülönítve, egységként kezelték.

Ha a férj a hozomány gyümölcseiből tartás címén a nőnek juttatott, akkor ez a juttatás nem esett a házastársak közti ajándékozási tilalom alá, hisz ez megfelelt a hozomány erkölcsi alapelveinek.

a dos visszakövetelése

- a házasság megszűnésekor a hozomány idővel **visszakövetelhető** lett
- a. eredetileg csak akkor volt peresíthető, ha a visszaadást *stipulatio*val kikötötték (*dos receptitia*) - ***actio ex stipulatu***
 - b. a *praetor* alakította ki később az ún. ***actio rei uxoriae*** formuláját, amelynek segítségével a hozomány visszakövetelése *stipulatio* hiányában is érvényesíthető volt (*bonae fidei* jellegű kereset)

Az *actio rei uxoriae* felperese az önjogú nő vagy az apai hatalom alatti nő apja volt - ha a házasságot a nő halála szüntette meg, a hozomány csak akkor volt visszaperelhető az apa vagy nagypapa által, ha az *dos profectitia* volt.

Alperes a férj, illetve örökösei lehettek.

A kereset tárgya a hozomány tárgyának természetben való visszaadása. Ha azonban az természetben már nem volt meg, annak értékét kellett megtéríteni. Az itáliai hozományi telek természetben volt visszaadandó. A hozomány gyümölcszeire a visszaadási kötelezettség nem terjedt ki.

A férjnek azonban bizonyos mértékű visszatartási joga (***retentio***) volt /gyermekenként (1/6), /a nő házastársi köteleességszegése esetén (1/6), /a nő részére adott ajándék, /a nő által ellopott dolgok és /a hozomány tárgyára eszközölt beruházások erejéig.

a dos visszakövetelése (2)

- c. A jusstiniánuszi kodifikáció a hozomány visszakövetelése iránti keresetnek egységesen az ***actio ex stipulatu*** elnevezést adta.

E keresetnek csak akkor volt helye, ha a nő nem ok nélkül vált el férjétől, vagy annak a válásra okot nem adott, viszont a kereset a nő örököseire is átszállott.

Az elidegenítési és terhelési tilalom mindenféle hozományi telekre kiterjedt most már, s a férj minden vagyonát törvényes zálogjog terhelte a nő javára a hozomány visszaadásának a biztosítására.

A hozományt a jusstiniánuszi jog szerint a férjnek vagy örököseinek ***retentio*s jog nélkül** vissza kellett adniuk.

(a dos sorsa)

3. A hozományt a jusstiniánuszi kodifikáció a feleség tulajdonában levő, bár a férj vagyonában elhelyezkedő vagyonnak tekintette, amit igazolt az is, hogy az egyes hozományi dolgokra a nő tulajdoni keresetet (*rei vindicatio*) kapott.

ajándék a házastársak között

donatio ante nuptias

(a házasság előtti ajándékozás)

szorosan kapcsolódott a házassághoz

- a vőlegény részéről a menyasszony részére – a klasszikus korban vált szokásossá
- az ajándékozás általános szabályai alá esett, s így a házasság tartama alatt nem is lehetett helye a házastársak közti ajándékozási tilalom miatt
- a posztklasszikus korban a menyasszony az így kapott ajándékot rendszerint **hozományként adta vissza**, mint feleség a férjnek

ajándék a házastársak között (2)

donatio propter nuptias

a férj adta vagy ígérte feleségének a házasság megszűnése esetére

- cél: a **nő anyagi életfeltételeinek a házasság megszűnése utáni biztosítása**
- a keleti jogokból a posztklasszikus korban került a birodalmi jogba - beolvasztotta magába a *donatio ante nuptias*-t, hisz Iustinianus előírta, hogy az ajándékozás nemcsak a házasság után, de a házasság előtt is történhet, s nem vonatkoznak rá a házastársak közti ajándékozás szabályai
- az ajándék mértéke a hozomány mértékéhez volt szabva
- csak akkor járt a nőnek, ha a házasság a **férj halálával**, vagy **nem a nő hibájából** bekövetkezett válással szűnt meg, s nem illette meg a nő örököseit
- ha a házasságból gyermekek is származtak, a nő csak **haszonélvezeti jogot** kapott a házasság megszűnte után a *donation*.

